

Dormán András

A francia mint anyanyelv múltja és jelene Kanadában

Jelen tanulmány áttekintő képet nyújt a francia nyelv történetéről Kanadában. Bemutatom, hogy milyen tényezők tették lehetővé a nyelvmegőrzést az anyaországtól hosszú ideig elszigetelt francia közösség számára, illetve milyen nyelvpolitikai lépések valósították meg a québeci nyelvváltozat modernizálását, sztenderdizálását, a régiónak a frankofón közösségbe történő integrációját, és hogy e lépések miként járultak hozzá a francia szakszókincs bővítéséhez, illetve az új oktatás-módszertani koncepció kidolgozásához. Röviden összefoglalom a québeci francia nyelvváltozat jellemzőit, a párizsi normától való fontosabb eltéréseket és ezek okait. Végül ismertetem, milyen aktuális kihívásokkal kell szembenézniük a kanadai frankofón közösségeknek anyanyelvük megőrzése érdekében.

Kolonizáció, dekolonizáció és elszigeteltség

Franciaország a portugálokat és a spanyolokat követően harmadik félként kezdte el felfedezni a világot a XVI. század első felében. Hamar területeket és pozíciókat szerzett magának az akkor ismert világ valamennyi részén. A kolonizáció századai során gyakran esett meg, hogy más gyarmatosító országgal kellett megküzdenie egy-egy terület megszerzéséért vagy megtartásáért. Legtöbbször Anglia jelentette Franciaország számára a kihívó felet, ez volt a helyzet Észak-Amerikában, pontosabban Kanada vonatkozásában is (Picoche–Marchello–Nizia 1996: 62).

Kanada felfedezése és benépesítése több lépésben zajlott. A francia király szolgálatában indított első expedíciót az itáliai Giovanni Da Verrazano vezette, aki Észak-Amerika peremvidékét Nova Galliának nevezte el, felfedezéseit térképen rögzítette. Francia részről a másik legjelentősebb expedíciót a Saint Malo kikötőjéből induló Jacques Quartier vezette, aki 1534. augusztus 10-én érkezett meg egy hatalmas folyó tölcserkolatához, és a folyamot érkezése napjának szentjéről, Szent Lőrincről nevezte el (Picoche–Marchello–Nizia 1996: 62). A francia uralkodó célja folyó menti kolóniák létrehozása volt, a városalapítások felgyorsulása egy évszázaddal később, a XVII. században kezdődött meg. 1604-ben született meg Acadia, Samuel Champlain 1608-ban alapította meg Québec városát, majd Chomedey de la Maisonneuve és Jeanne Mance irányítása alatt 1642-ben jött létre Montreal (Bárdosi–Karakai 2008: 335).

Az 1620 körül érkező jezsuitáknak nemcsak a hit terjesztésében volt fontos szerepük, hanem az igehirdetés által a francia nyelv elterjesztésében is, egyebek mellett a gazdasági, a kereskedelmi és a közigazgatási élet területén. Az Orsolya-rend misszionáriusai tollából született meg az első francia nyelvű kanadai francia nyelvtan. Feladatuk elsősorban a bennszülött nők oktatása, franciává nevelése volt. Richelieu utasítására minden katolikus hitre és francia nyelvhasználatra áttérő bennszülöttet is természetes franciának kellett tekinteni. A bíboros politikai programjának része volt a bennszülöttek asszimilációja. Colbert a kolóniák lakosságának növelése érdekében hozományt adományozott azon árva és szegény sorból származó leányoknak, akik vállalták, hogy az újvilágban kötnek házasságot, és francia gyermekeket nevelnek. Ezeket a fiatal lányokat nevezték a „király leányainak” (*les filles de Roy*). Egyetlen évtized alatt 961 leányt adtak férjhez Montrealban, vagyis közel 1000 olyan családalapítás történt, amelynek második generációja már francia nyelven is beszélt (Picoche–Marchello–Nizia 1996: 64). A XVII. század végén körülbelül 10 000 főt számláltak a franciák (Abalain 2007: 83). Időközben kormányzótanácsot is felállítottak a gyarmat irányítására, így valóban minden feltétel adott volt, hogy megszülessen *Nova Gallia*, azaz Új-Franciaország.

A XVIII. század első esztendejében kötött nagy indián béke egy ideig véget vetett a franciák és az őslakosok közötti fegyveres konfliktusoknak, a tartós béke azonban nem köszöntött be. Az angolokkal kisebb-nagyobb megszakításokkal folytak a harcok. 1713-ban az utrechti béke értelmében Franciaország elveszítette a Hudson-öblöt, Acadiát és Új-Fundlandot. A konfliktusok végül a hétéves háborúban csúcsosodtak ki. A katonai vereségek során a kanadai francia birtokok egyre zsugorodtak. Számos franciát kitelepítettek Kanada területéről, Franciaországba, Angliába vagy Louisianába deportálták a telepeseket. Az angol királynak teendő hűségesküt 1755-ben megtagadó, mintegy 10 000 fő Louisianába deportált franciát *acadiak* néven jegyzi a történelem. Nyelvük a csak szóbeli változattal rendelkező *cajun*. E nyelv főleg a Szent Lőrinc-folyó torkolatától délkeletre eső területek dialektusaival rokon, hiszen a legtöbb deportált erről a területről származott. Történetüknek Henry Wadsworth amerikai költő 1847-ben megjelent *Évangéline* című költeménye állít emléket (Walter 1988: 201–204, 208).

A hétéves háborút lezáró 1763-as párizsi békében Franciaország lemondott Kanadáról. A királyi proklamáció célja a francia telepések asszimilációja volt, ugyanakkor a szabad vallásgyakorlás megőrzését biztosította a párizsi béke. A magánjog területén az angolok egy hétéves időszak (1841–1848) kivételével engedélyezték a francia nyelv használatát. A nagy francia forradalom és az azt követő napóleoni éra alatt az anyaországtól teljesen elszigetelődtek a kanadai francia telepések. Közösségük és életmódjuk átalakult, a korábban meghatározó kereskedelmi tevékenységet kénytelenek voltak átadni az angol telepéseknek. A XIX. század folyamán kibontakozó iparosodás következtében megjelenő vállalatok és gyárak kulcspozícióit britek és az idő előrehaladtával egyre inkább amerikaiak töltötték be. A francia közösségek elsősorban a mezőgazdaságban tevékenykedtek, és szabadfoglalkozásúak voltak. A városokban főként a szegény gyári munkások rétegét alkották. Míg a XIX. század közepéig a québecieknek csupán 15%-a élt városban, addig a századforduló utáni években már a lakosság 50%-a (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 73). A XIX. században csupán a francia nyelvű Laval Egyetem megnyitása jelenti a francia–québeci kapcsolatok szimbolikus megújulását (Bárdosi–Karakai 2008: 339). E század folyamán mégis sikerült a francia telepések leszármazottainak megőrizniük az identitásukat. Ez egyrészt köszönhető a magas születési rátának; a családok, a közösségek a franciát adták tovább anyanyelvként. 1760 és 1861 között megtízszereződött a frankofónok száma, 65 000-ről 650 000-re nőtt, majd a XX. század közepéig tartó időszakban lélekszámuk ismét megtízszereződött (Walter 1988: 204). Másrészt a tanítással is foglalkozó egyházi rendeknek nemcsak a római katolikus hit megőrzésében volt fontos szerepük, hanem – meggyőződésükből fakadóan, miszerint a nyelv elvesztése a hit elvesztésével jár – a francia nyelv és kultúra megőrzésében és ápolásában is. Az oktatásnak közvetett szerepe volt, a XIX. század közepén az elemi iskolát csupán a potenciális kisiskolások 4,4%-a látogatta (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 73). E csekély szám inkább arra volt elegendő, hogy kontinuumot biztosítson a francia közösségek tisztviselőinek, tanítóinak, értelmiségieinek a kitanításához, akiknek minden bizonnyal nyelvhasználatukban is egyfajta normaközvetítő szerepük volt.

A XIX. század során kibontakozó iparosodással összefüggésben lendületet vett a vasútépítés. 1885-ben épült meg a kanadai transzkontinentális vasút, amely összekötötte a keleti és a nyugati partokat. A század végén épült vasúthálózatnak köszönhetően az egyre népesedő frankofón lakosok már nem csupán Québecben voltak jelen. Kanada valamennyi régiójában, ha csekély létszámban is, de létrejöttek francia nyelvű közösségek (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 73). Bár az 1867-es törvény 133. cikkelye lehetővé tette a kétnyelvűséget a törvényhozásban, a parlamenti dokumentumok szövegezésében és a jegyzőkönyvek elkészítésében a francia nyelvűek mind létszámukban, mind gazdasági és politikai potencia tekintetében alulmaradtak az anglofónokkal szemben, így a francia nyelv nem rendelkezett az angollal azonos jogokkal és pozíciókkal. Az 1934-ben felállított *Bureau des traductions* elnevezésű fordítói intézmény biztosított hozzáférést az egynyelvű frankofón közösségek számára az összes törvénykezési és közigazgatási szöveghez. A francia nyelv vitalizálására az 1960-as évek végétől került sor egy összetett politikai és gazdasági program keretében (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 76).

A québeci nyelvi tervezés és nyelvpolitika

A második világháborút követően az ország gazdasági motorját alkotó legnépesebb régió, Québec iparosodása, modernizálódása felgyorsult, az életszínvonal emelkedett. A francia nyelvű közösségek ki kívántak törni társadalmi státuszukból. Létszámuk tekintetében többségben voltak Québecben, gazdasági és politikai súlyuk azonban elenyésző volt. A frankofón lakosság érdekérvényesítésének szerves részét képezték a francia nyelv megújítására, használati körének kiszélesítésére tett lépések. Az 1960-as években vette kezdetét a Franciaországgal való kapcsolatok megújulása és megerősödése, és ez maga után vonta a kapcsolatfelvételt más frankofón országokkal. E nemzetközi tapasztalatok, a Frankofónia számára normaértékkel bíró franciaországi, pontosabban Párizs környéki *francien* nyelvváltozattal történő érintkezés tudatosította a québeciekben, hogy nyelvük, amelyet a *cheval* 'ló' szó helyi kiejtéséből alkotott *joual* terminussal neveztek meg, oly mértékben tért el a Frankofónia számára normául szolgáló európai változattól, hogy megnehezítette a kölcsönös megértést. A québeci politika, amely ekkoriban a régió Kanadából való kiválását is fontolgatta, egyidejűleg szorgalmazta a francia nyelv korpuszának és státuszának a tervezését, azaz egy québeci normatív nyelvtan összeállítását, a szókészlet modernizálását, egységesítését és kodifikációját, a francia nyelv intézményes támogatásának és védelmének a biztosítását is.

Az 1969. évi 63-as törvény még a kétnyelvűséget támogatta Québecben. Az 1977-es *Francia nyelv kartája* a francia nyelv kizárólagos és kötelező használatát írta elő a munkahelyeken, a közigazgatásban, a tömegkommunikációban, a gazdasági élet minden területén, az oktatásban, a hirdetésekben, sőt az étlapok, a feliratok, a használati utasítások esetében is. Az eredetileg francia nyelven írt dokumentumok angol nyelvű fordítására lehetőséget biztosítottak, de nem ismerték el hivatalos verzióként. Felállították a *Conseil de la Langue Française* (A Francia Nyelv Tanácsa) intézményét, amelynek feladata a státusztervezés irányítása volt. Az *Office de la Langue Française* (A Francia Nyelv Hivatala) feladata a québeci francia szókincs normalizálása, modernizálása, francia terminus technicusok létrehozása volt. A hivatalos dokumentumokban kötelezően használandó kifejezéseket a *Gazette du Québec* című újság publikálta. A *Commission de Surveillance* (Felügyelőbizottság) pedig felügyelte és ellenőrizte a törvények betartását. A szabálysértőknek jelentős pénzbüntetést kellett fizetniük, a cégek működése függött a franciásításuktól (Picoche–Marchello-Nizia 1996).

Az oktatás szinte kizárólagos nyelve a francia lett. Az angol nyelven történő oktatást azon gyermekek számára biztosították, akiknek édesanyjuk vagy édesapjuk angol nyelvű oktatásban részesült korábban a régióban. A bevándorlók gyermekeinek – anyanyelvüktől függetlenül – kötelezővé tették a francia nyelvű oktatásba való beiratkozást annak dacára, hogy a szülők döntő többsége Észak-Amerika nyelvi helyzetéből adódóan angol nyelvű oktatásban szeretne volna részesíteni a gyermekeit (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 77). Ezzel összefüggésben Québecben dolgozták ki a mára már világszerte népszerű és több változattal rendelkező, úgynevezett bementési programot, amelynek lényege, hogy a nem nyelvi tantárgyakat (például matematika, történelem, testnevelés) is francia nyelven tanulják a diákok. Az AQEFLS (A Québeci Francia Mint Második Nyelv Tanárainak Egyesülete) nagy részt vállal a francia mint második nyelv oktatásának a fejlesztésében. Ezt olyan diákoknak oktatják, akiknek első nyelve az angol vagy valamelyik nem hivatalos státusszal rendelkező, Kanadában beszélt nyelv. Az elsőgenerációs bevándorlók gyermekeinek franciát mint beiskolázási nyelvet (*français langue de scolarisation*) oktatnak, amelynek célja a gyermekek nyelvi hátrányának a leküzdése, felkészítésük a francia nyelven folyó tanulásra. Az AQEFLS évről évre kollokvium keretében ad számot kutatási eredményeiről, tapasztalatairól. A tananyagfejlesztés munkálataiba főként Ontario, Manitoba és Új-Brunswick szakemberei kapcsolódnak be (Porcher 1995: 89–90).

Több terminológiai bizottságot állítottak fel, amelyek munkájának eredményeképpen megszületett vagy bővült számos tudományág (informatika, úrkutatás, mérnöktudományok) francia nyelvű szókincse, ez pedig lehetővé tette a különböző diszciplínák francia nyelvű tankönyveinek, szakkönyveinek a megírását, oktatásban való

alkalmazását. A Québecben megalkotott informatikai, technológiai szakszókészletet az egész frankofón közösség átvette. Québecnek nagy szerepe van abban, hogy a francia nyelv bármely tudományág művelésére, eredményeinek közzétételére alkalmas alternatívát jelent az angol mellett.

A québeci és a párizsi polgármesterek kezdeményezésére jött létre az AIMF (Frankofón Polgármesterek Nemzetközi Szervezete), amelynek célja a frankofón városok közötti gazdasági, kulturális kapcsolatok élénkítése, a frankofón városok életminőségének a javítása (Le Marchand 2006: 38–39). A Kanadában működő francia iskolák is elősegítik a diákok mobilitását, hiszen ezen a Francia Oktatási Minisztérium irányítása alatt működő intézményekben világszerte majdhogynem azonos tanterv szerint tanítanak.

A normatív québeci nyelvváltozat létrehozásában, a párizsi normához való közelítésében fontos szerepe volt és van a médiának, a TV5 Monde, a TV5 Québec Canada csatornáknak és a nemzetközi francia nyelvű rádióadóknak. Ugyanakkor, mint világszerte szinte mindenütt, Kanadában is érzékelhető az internethasználat és az SMS-nyelv normabontó hatása is.

A québeci francia nyelvváltozat sajátosságai

A kanadai francia változatait két nagy csoportra szokás osztani: az acadiai nyelvjárásokat a Szent Lőrinc-folyótól keletre fekvő területeken beszélik, míg a másik nagy csoportot a francia nyelvű szakirodalomban *variété laurentiennes* néven említik, utalva arra, hogy a legfontosabb frankofón agglomerációk a Szent Lőrinc-folyó mentén helyezkednek el. Gyakran e kifejezés szinonimájaként használatos a *québeci francia*. Québec régiójában él a kanadai frankofón beszélők többsége és a *français laurentien* beszélőinek 90%-a, így gyakran a *québeci franciát* a köznyelvben *kanadai franciaként* említik (Côté–Saint-Amant Lamy 2012). Az alábbiakban tehát a Québec régiójában beszélt normatív nyelvváltozat néhány sajátosságát mutatom be, eltekintve a dialektális és a szociolektális jelenségektől.

A québeci nyelvváltozat a franciaországi sztenderdtől a fonetika, a morfológia, a szintaxis szintjén és a szókészlet tekintetében is eltérést mutat. A különbségek a következő fő okokra vezethetők vissza: a telepesek származására (Normandia, Beauce, Saintonge környéke, Aunis, Poiteau) és az ebből adódó XVII. századi dialektális jelenségekre, az anyaországtól való távolságra és a két terület közötti kapcsolatok megszakadására, valamint a kanadai francia amerikai angollal és indián nyelvekkel való kontaktushelyzetére.

Ami a kanadai francia szókinccset illeti, részben az archaikus szavak, részben a dialektális kifejezések jellemzik. Például: *bleuet* 'fekete áfonya', *gazette* 'újság', *berlander* 'kószál'. A XVI–XVII. század folyamán érkező telepesek északi és északnyugati régiókból (Poitou, Normandia, Beauce, Aunis, Saintonge) érkeztek (Bárdosi–Karakai 2008: 338). A francia nyelv sztenderdizálása, illetve a hozzávetőlegesen mai alakjának kialakulása a Francia Akadémia megalapítása (1634) és munkálatai nyomán született meg és terjedt el. A kötelező laikus és általános oktatást, amelynek nyelve a *francien* volt, csak a XIX. században vezették be, ekkorra azonban a francia–kanadai kapcsolatok gyakorlatilag teljesen megszűntek. A québeciek az érkezésükkor használt XVI–XVII. századi nyelvváltozatot örökölték tovább. A dialektális jelenségeket ellensúlyozta a kölcsönös megértési kényszer, vagyis már a hajóúton kénytelenek voltak valamelyest olyan kiejtési móddal és olyan szavakat használva beszélni, amelyek lehetővé tették egymás kölcsönös megértését (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 74). Az Île-de-France régiójára jellemző *francien* terjesztésében a jezsuiták és az Orsolya-rend játszott kiemelkedő szerepet. Mivel azonban ők is az anyaország különböző pontjairól származtak, feltehetően megőriztek bizonyos dialektális jelenségeket a nyelvhasználatukban. A szókinccs tekintetében három további jelenséget érdemes kiemelni: egyrészt bizonyos szavak mind a két országban léteznek, de más-más jelentésben használatosak. Például a *jaser* ige Kanadában 'beszél' értelemben használatos, míg ma Franciaországban már csupán a 'pletykál' jelentését őrízte meg. Másrészt bizonyos szavak bár mindkét országban ugyanazzal a jelentéssel bírnak, de más és más regiszterben használatosak.

Az *époux/-se* 'házastárs, férj/feleség' szavak a québeci franciában a bizalmas nyelvi stílusban, míg az anyaországban főként a jogi és az adminisztratív szövegekben használatosak. Végül említést érdemelnek a gyakoriságbeli különbségek, a *puis* 'aztán', az *autre* 'más/másik' kötőszók a kanadai francia nyelv gyakoribb szereplői. A harmadik csoportot azok a szavak alkotják, amelyek hiányoznak a franciaországi franciából. E kifejezések főként a beszélőközösség környezetét, a flórát és a faunát jelölik. A szavak többsége amerindián nyelvekből származó kölcsönszó, például: *mascouabina* 'amerikai berkenye', *ouaouaron* 'ökörbéka', *caribou* 'amerikai rénszarvas' (Martel 1991).

Az angolszász többségű nyelvi környezetben számos anglicizmus került át a kanadai franciába. Bizonyos kifejezéseket fonetikai, morfológiai és helyesírási adaptáció nélkül vettek át. Például: *boss* 'főnök', *fan* 'rajongó'. Bizonyos kifejezéseket azonban franciásítottak. Például: *tank* > *tinque* '(benzin)tartály', *drive* > *drave* 'faúsztatás'. A francia nyelv legproduktívabb igeragozási csoportját az *-er* végű igék alkotják, e ragozási csoport mintájára hoznak létre francia igéket angol igékből. Például: *check* > *checker* 'ellenőriz'. Az angol kifejezések átvételének másik formája a tükörfordítás. Például: *power* > *pouvoir* 'elektromos áram'. Az angol nyelv hatása a mondatban, illetve a frazeológiai egységek átvételében is tetten érhető. Például: *marcher au bureau* 'gyalogosan megy az irodába', *to sit on the fence* > *demeurer sur la clôture* 'két szék között a pad alá esik' (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 75).

Az anglicizmusok jelenléte vitathatatlan, megítélésük azonban felemás. Mint az fentebb olvasható, használatuk hivatalos dokumentumokban tilos, az oktatásban, a tudományos életben, a formális érintkezések során az angol terminus technikusok helyett kötelező a francia kifejezések használata. Az angol szavak átvétele mellett megfigyelhető az angol kifejezések következetes elutasítása is. A nemzetközileg meghonosodott, Franciaországban is használatos *ferry* 'komp', *internet*, *stop* (közlekedési tábla) szavak helyett a *traversier*, *toile* és *arrêtkifejezéseket* hallhatjuk és olvashatjuk Québecben.

A franciaországi standard franciában több fonetikai oppozíció eltűnőben van, a kanadai franciát azonban ezen oppozíciók megtartása jellemzi. Például: *patte* [pat] 'mancs' és *pâte* [pat] 'tészta', *faite* [fet] (a *faire* 'csinál' ige befejezett melléknévi igenevének nőnemű alakja) és *fête* [fɛ:t] 'ünnep', *brun* [brœ] 'barna' és *brin* [brɛ] 'szál'.

Az [ɛ] hang [R] nyújtóhang előtt nem csupán megnyúlik, hanem tovább nyílik, és [a]-ként hallatszódik. Például: *perche* [pa:ʀ] 'rúd' (Martel 1991). A *t* és a *d* mássalhangzók palatalizálódnak és affrikalizálódnak *i* és *y* előtt (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 75). Így a *tu* 'te' hangsúlytalan személyes névmást [t̪ sy]-nek a *dîner* 'vacsora' főnevet [d̪ zine]-nek, a *petit* 'kicsi' melléknévet [pt̪ si]-nek ejtik. A /ʒ/ és /ʃ/ fonémák aspiránssá válása a normand dialektus öröksége, így a *jambe* 'láb' és a *chercher* 'keres' szavak *hambe*, *harcher* írásképpel öltenek testet, az öreg kontinens nyelvváltozataihoz hasonlóan a [h] néma hang (Martel 1991).

A standard franciában használt raccsolt [R] hang elterjedése előtt érkező telepések az apicális [r] hangot örökítették tovább. A XVIII. század második felében, illetve később érkezők egy része azonban már az uvuláris változatot használta. Québec városában ez utóbbi verzió terjedt el. A nemzetközi párizsi normához való igazodásnak az igénye, amely az 1960-as évek második felétől bontakozott ki, valamint részben Québec városának, mint az egyik regionális központnak a hatása miatt az apicális [r] visszaszorulóban van régiószerte. Kísérletek tanúsága szerint a hétköznapi beszédben az apicális [r] hangot használók egy része felolvasáskor, formális helyzetben a raccsolt, normatív változatot részesíti előnyben, az angol kölcsönszóban az amerikai angol kiejtés jelenik meg. Az /r/ vokalizálódhat is az előtte lévő megnyúlt hangsúlyos pozícióban lévő magánhangzó után, például a *père* 'apa', *peur* 'félelem' szavakban. Továbbá, ahogy az alábbi példákban látható, bizonyos mássalhangzó-kapcsolatok tagjaként törölődhet is. Prepozíciók és kötőszók helyesírásában megjelenik, de a kiejtésben nem gyakori. Például: *sur* [sy] '-on, -en, -ön'; *pour* [pu] '-ra, -re, -ért', *parce que* [paskœ] 'mert, mivel' (Côté–Saint-Amant Lamy 2012).

A szó végén található mássalhangzócsoport utolsó tagja vagy tagjai sokszor törlődnek (Pupier–Drapeau 1973). Például: pauvre [pov] 'szegény', nationaliste [nasjonalis] 'nacionalista', texte [teks] 'szöveg', couvercle [cuverk] 'tető'. Valamennyi francia nyelvváltozatra jellemző a liaison, azaz a hangkötés. A québeci franciában sokszor egy, a többes szám jeleként értelmezhető [z] kötőhang jelenik meg, de olykor a hiátus elkerülésére sem etimológiailag, sem morfológiailag nem magyarázható kötőhang jelenik meg. Például: vingt oiseau [vëzwzo] 'hús madár', parle-en [parlã] 'beszélj arról' (1).

A morfológia szintjén említést érdemel a Franciaországban már archaikusnak számító -eux szuffixummal alkotott derivátumok vitalitása, például niaiseux 'bárgyú, együgyű', vagy a főnevekhez járuló, szintén főnevet létrehozó -erie szuffixum gyakorisága, például: poudrerie 'hóvihar', chefferie 'pártvezetés' (Picoche–Marchello-Nizia 1996: 75).

Mondatszerkesztésben megjegyzendő a passé surcomposé (kétszeresen összetett múlt idő) alkalmazása passé composé helyett, például: Quand j'ai eu commencé à chanter... 'Amikor elkezdtem énekelni...'; a kérdő mondatokban az inverzió alkalmazása a köznapi beszédben, például: Es-tu oké? 'Jól vagy?'. E két szerkesztési eljárás is korábbi franciaországi dialektális jelenségek öröksége. Gyakran helyettesítik a feltételes mellékmondatokat főnévi igeneves szerkezetekkel, például: Avoir de l'argent, j'achèterais une voiture. 'Ha lenne pénzem, vennék egy autót.' (Bárdosi–Karakai 2008: 336).

A francia anyanyelv megőrzésének aktuális kihívásai: demográfia és nyelvi vitalitás

Az 1960-as évek végétől kibontakozott nyelvi tervezés és nyelvpolitika megerősítette a francia nyelv pozícióit Québecben az angollal szemben, és lehetővé tette a kanadai francia közösségek számára, hogy anyanyelvükön kapcsolódjanak be a nemzetközi vérkeringésbe, vegyék fel a kapcsolatot más frankofón államokkal. Ugyanakkor a XX. század végén és a XXI. század első éveiben a kanadai frankofón közösség ugyanazzal a kihívással találta szembe magát, mint a legtöbb fejlett nyugati társadalom: az elöregedéssel. Míg az 1950-es években egy asszony átlagosan 3,3 gyermeket szült, az 1980-as évek végére egy anyára 1,4 gyermek jutott. E folyamatot gyorsították Québecben az angol (és minden más) nyelvet sújtó szankciók. A francia nyelv kötelező használata a franciául nem tudó anglofón lakosok és a bevándorlók nagyszámú elvándorlásához vezetett, illetve a régió vonzereje csökkent a potenciális bevándorlók számára. Míg az 1991-es statisztikai adatok szerint Kanada összlakosságának (27 296 859 fő) 24%-át (6 502 865 fő) tették ki a francia anyanyelvűek, addig a 2011-es adatok szerint már csupán 21,3% (7 054 975 fő) a francia anyanyelvű lakosok aránya az összlakossághoz (33 121 175 fő) képest. A legnagyobb lélekszámú frankofón közösségeket számláló Québecben a francia anyanyelvűek száma és aránya az alábbiak szerint módosult: míg 1991-ben a régió lakosságának (5 556 105 fő) 82%-át tették ki a francia anyanyelvűek, addig 2011-re arányuk 78%-ra csökkent (6 102 210 fő). A 2011-es népszámlálás adatainak tükrében Kanada lakosságának 17,5%-a (5 800 000 fő) vallotta magát francia–angol kétnyelvűnek. A francia többség lakta Québecben a frankofónok 38%-a vallotta magát francia–angol kétnyelvűnek, míg a kisebbségben lévő anglofónok 61%-a. A Québecen kívüli angol többségű területeken az angol anyanyelvűek csupán 6%-a, míg a frankofónok 87%-a kétnyelvű (2, 3). Nem meglepő, hogy egy angol nyelv és angolszász kultúra által meghatározott földrészen a francia anyanyelvűek többsége számára nélkülözhetetlen az angol nyelv ismerete.

Összegzés

A québeci francia jól példázza, hogy a nyelvi tervezés, a nyelvpolitika, a globális folyamatok és a média miként csökkenti a nyelvváltozatok közötti különbségeket, hogyan segíti elő a normatív, egységes nyelvváltozat terjedését. Ugyanakkor annak is tanúi lehetünk, hogy bizonyos jellemzők makacsul ellenállnak a változásokkal szemben. A kanadai francia segítségével jól érzékeltethető, hogy egy változaton belül többféle, egymással

olykor ellentétes jelenség figyelhető meg, e nyelvváltozat egyszerre őriz archaikus vonásokat, konzervatív, és egyben megújuló is. E folyamatok összessége azonban a nyelvi kohéziót nem fenyegeti. Remélhetjük, hogy az illetékes szervek, felismerve a kedvezőtlen demográfiai helyzetet, olyan nyelvpolitikát dolgoznak ki, amely a nyelvi sokszínűség jegyében toleránsabb más nyelvekkel szemben, amely vonzóvá tudja tenni a franciát, és lehetővé teszi a frankofón közösségek nyelvmegőrzését a XXI. században is.

Irodalom

- Abalain, Hervé 2007. *Le français et les langues historiques de la France*. Éditions Jean-Paul Gisserot. Párizs.
- Bárdosi Vilmos – Karakai Imre 2008. *A francia nyelv lexikona*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Côté, Marie-Hélène – Saint-Amant Lamy, Hugo 2012. D'un [r] à l'aut[ʁ]: contribution à la chute R apical au Québec. http://aix1.uottawa.ca/~mhcote/mhcote/Publications_files/CMLF12-officiel.pdf (2015. július 30.) <https://doi.org/10.1051/shsconf/20120100187>
- Le Marchand, Véronique 2006. *La Francophonie. Nouvelle Édition*. Éditions Milan. Toulouse.
- Martel, Pierre 1991. L'identité linguistique du Québec. In: Kirsch, Fritz Peter – Vigh Árpád (ed.) *Cahiers francophones d'Europe Centre-Orientale 1: Mots du Québec*. PTE Kiadványok. Pécs–Bécs.
- Picoche, Jacqueline – Marchello-Nizia, Christiane 1996. *Histoire de la langue française*. Nathan. Párizs.
- Porcher, Louis 1995. *Le français langue étrangère. Émergence et enseignement d'une discipline*. Hachette. Párizs.
- Pupier, Paul – Drapeau, Lynn 1973. La réduction des groupes de consonnes finales en français de Montréal. *Cahier Linguistique* 3. <http://www.erudit.org/revue/cl/1973/v/n3/800025ar.html?vue=resume> (2015. július 30.) <https://doi.org/10.7202/800025ar>
- Walter, Henriette 1988. *Le français dans tous les sens*. Robert Laffont. Paris.
- (1) Banque de dépannage linguistique. http://bdl.oqlf.gouv.qc.ca/bdl/gabarit_bdl.asp?id=3553 (2015. július 30.)
- (2) Statistique Canada: Population selon la langue maternelle et les groupes d'âge (total), chiffres de 2011, pour le Canada, les provinces et les territoires. <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/dp-pd/hlt-fst/lang/Pages/highlight.cfm?TabID=1&Lang=F&Asc=1&PRCode=01&OrderBy=999&View=1&tableID=401&queryID=1&Age=1> (2015. július 30.) <https://doi.org/10.2308/1558-7983-30.4.401>
- (3) Statistique Canada: L'évolution du bilinguisme français-anglais au Canada de 1961 à 2011. <http://www.statcan.gc.ca/pub/75-006-x/2013001/article/11795-fra.htm> (2015. július 30.)

Dormán, András: The past and present of French as a first language in Canada

Az írás szerzőjéről

Dormán András

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

dorman.andras[kukac]gmail.com